

Limburg als literaire inspiratiebron

door Peter Lenssen

Als de bisschoppen van Metz en Tours wellicht wat gewiekster waren geweest, dan had ik nu in het Frans geschreven. Had de Duitse Bond zich niet verloren in navelstaren, dan had ik misschien mijn romans in het Duits gecomponeerd. Hadden onze Belgische vrienden in de jaren dertig van de 19^e eeuw doorgepakt, dan was mijn schrijftaal wellicht het Vlaams.

Nu schrijf ik in het Nederlands, wat voor een Limburgse jongen die de eerste jaren van zijn leven alleen 'plat kalde' zoiets is als het Latijn voor gestudeerde Middeleeuwen. Het Nederlands is de taal van de laatste en voor dit moment meest succesvolle bezetter van Limburg.

Als je je dan zó bewust bent van taal als leidend en onderdrukkend mechanisme, is me wel eens gevraagd, waarom schrijf je dan niet in het dialect? Dat zou dan een daad van verzet, van opstand zijn, wellicht ook van liefde voor Limburg en het Limburgs.

Ik begrijp dat deze beginzinnen bij toehoorders waarschijnlijk verwondering zullen wekken, maar ik zal proberen het uit te leggen. Toen ik het thema van dit symposium vernam 'Limburg als literaire inspiratiebron' was mijn eerste gedachte de fundamentele vraag: waarom schrijf ik eigenlijk niet in het dialect? Want het Heëlesj plat is de taal die ik de eerste jaren van mijn leven sprak, geen andere taal kende ik, om pas daarna langzaam overvoerd te worden met het Nederlands. Het dialect is voor mij sinds mijn jeugd de taal van zachtheid en emotie, het Nederlands de taal van de rede, de vrijheid en het verstand.

Ook dat zal ik proberen uit te leggen.

Ik had twee ouders die in houding en denken zachtheid en mededogen voorleefden, zich op een zachte, empathische manier verplicht voelden aan de ander, aan hun kinderen en aan de mensen waarmee ze omgingen. Zij spraken met mij in het dialect. Een taal die daarom voor mij staat voor alles wat goed is, goed doet. Onterecht waarschijnlijk, want je kunt ook vloeken en tieren en verwensen in het plat, maar zo is het voor mij.

Het Nederlands, de taal waarin ik schrijf, is een harde, twistzieke, bijna oorlogszuchtige taal, de taal van de krant, het nieuws, de taal waarin officiële documenten zijn vervat, van testamenten, contracten en kronieken, de harde taal van de wetenschap maar ook de taal van de literatuur die ik sinds ik het lezen leerde met volle teugen heb genoten. Al moet ik er meteen bij zeggen dat toen ik lang geleden in Utrecht psychologie ging studeren ook, vooral de Engelse taal daar nog bij kwam en later het Duits.

Maar goed. Het dialect tegenover het officiële Nederlands. Limburg tegenover Nederland. Onderdrukking en benepenheid tegenover intellectuele vrijheid. Domheid tegenover wijsheid. Hiërarchie tegenover democratie. Verstarring tegenover groei. Maar ook: intimiteit tegenover grove openhartigheid. Gevoeligheid tegenover meedogenloosheid. Vrede tegenover oorlog. Ik chargeer, maar de overdrijving dient ter verduidelijking van wat ik wil zeggen. Die dualiteit, dat antagonisme, daar heb ik als schrijver mijn voordeel mee gedaan. Zie mijn boeken: harde, ongenaakbare, onbehouwen passages naast tedere, poëtische tekstuele schoonheid. Ik heb in mijn keuze voor het Nederlands als schrijftaal mezelf verplicht voortdurend op zoek te gaan naar woorden die naar zacht en teder neigen. Ik verbind de taal van de bezetter, de overheid, met de taal van de onderdrukte.

Misschien is dat wel wat Limburg en het Limburgs dialect me als literaire inspiratiebron het meest heeft opgeleverd. Het besef dat ik onder het juk van een vreemde taalkerk, ik noem het niet voor niks zo want elke taal kent rigide en perfide regeltjes, voortdurend op mijn hoede moet zijn, dat ik als schrijver een rol speel, en dat ik voor autonomie, intimiteit en eigenheid altijd op die andere taal, in mijn geval het dialect, kan terugvallen. Limburg, het Limburgs dialect dient als houvast en als spiegel.

Genoeg daarover.

Nu over een andere invloed van Limburg op mijn werk. Twee romans heb ik gewijd aan Limburg of in ieder geval gesitueerd in Limburg. Zuid-Limburg, meer specifiek.

Mijn eerste roman 'Toplöss' verscheen in 1989, het is een roman die ik in herziene versie in 2015 onder de naam '*Mijnverdriet*' opnieuw heb uitgebracht.

Ik wilde een roman schrijven over mijn jeugd, zoals veel debuterende schrijvers plegen te doen, maar dat vond ik te zeer voor de hand liggend, te makkelijk. Sowieso vind ik dat veel schrijvers het zich te makkelijk maken als ze hun doopceel lichten en schaamteloos hun jeugd en familie exploiteren. Maar daar heb ik eerder in *Het Parool* over geschreven.

In *'Toplöss/Mijnverdriet'* heb ik mijn jeugd in meer brede zin beschreven, de geschiedenis van Limburg en dan vooral de sociale kant met de opkomst van de mijnindustrie, de desastreuze gevolgen daarvan en het antwoord van twee antagonisten in mijn boek, sociaal anarchisten, die zich niet bij onrecht en onderdrukking neerleggen. Ik hecht er nog steeds aan mijn debuut te zien als een intellectuele reflectie op mijn eigen jeugd en jongvolwassenheid. Het vroege, ongerepte Limburgse land als symbool van mijn eerste kinderjaren, de mijnindustrialisatie, sociale problemen en het verzet als opgroeien, afzetten tegen en het uitslaan van mijn vleugels. De welbewuste keuze om mijn roman en de hoofdpersonen in het Spanje van de jaren dertig en de Spaanse burgeroorlog te laten eindigen was de verbeelding en verwoording van mijn volwassenwording, de teleurstelling ook, de teloorgang van idealen, de ondergang: voor Limburg een toekomst waarin de regio opgaat in de vaart der volkeren, het Limburgs dialect hoogstwaarschijnlijk verdwijnen zal.

Mijn tweede roman over Limburg met de titel *'Bitterdagen'* verscheen in 2017, nadat ik besloten had te stoppen met mijn journalistieke werk en mijn literaire carrière eindelijk eens serieus op te pakken.

Ik had me voorgenomen bij deze nieuwe start nog één keer over Limburg te schrijven. Zie het als een dodelijke omhelzing, een liefdevolle afrekening, om daarna, bevrijd, mijn leven als romanschrijver te vervolgen.

Hoofdpersoon Sjef Sonneschein is dementerend en leeft in een zichzelf gekeerde wereld. Hij kijkt terug op zijn leven. In Limburg geboren en opgegroeid is hij een tijd weggeweest om elders geschiedenis te studeren, daarna teruggekeerd in de mijnstreek. Hij wordt geplaagd door boze dromen. De lezer ziet en ervaart alsof hij vanuit het hoofd van Sjef, door zijn ogen naar de wereld kijkt. Zijn voettocht in 1933 als zesjarig kind van Heerlen naar keizerstad Aken. De moord op zijn vader door de nazi's. Verwarrende herinneringen aan zijn dode jeugdvrienden Matti en Hans. Zijn grote liefde Jeanne die hij illegaal in het bos begraaft, met het gezicht naar het oosten,

zodat ze altijd de zonsopgang kan zien. Het vreselijke lot van zijn joodse oom Jochum en tante Grete. Sjors, zijn hartsvriend, die vlak na de oorlog getraumatiseerd uit het jappenkamp naar Zuid-Limburg komt en zwemmend op weg naar Engeland in de Noordzee verdrinkt. In 'Bitterdagen' heb ik een leven vervat.

'Bitterdagen' gaat over de steenkoolmijnen en het grensland, het Duitse achterland, de streek rond Aken, over oorlog en verzet, de relatie tussen vaders en zonen, schuldgevoel en verlies, de ellende van ouderdom en aftakeling en de bittere vrucht van afscheid nemen.

Sjef is een afspiegeling van mezelf, een zelfportret, zijn kijk op de wereld is mij vertrouwd, hoewel ik niet per se zoals hém denk. Je zou kunnen concluderen dat mijn 'jeugd', de 'lente' die ik in 'Toplöss' aan de hand van de geschiedenis van Limburg beschrijf, in 'Bitterdagen' wordt vervolgd met de zomer, de herfst en de winter van het leven.

Limburg als inspiratiebron. Ik kan er niet omheen dat mijn geboortegrond 'heem' is, een toevluchtsoord. Al voel ik me er ook een buitenstaander, door mijn hang naar de grote wereld, naar cultuur en kunst en wetenschap, naar creatieve ongeremdheid en de vrijheid van het woord. Een buitenstaander die hier voor even is neergestreken en de gebruiken en mores van de mensen die hem omringen met verbazing, mededogen, soms met walging en afkeer, maar ook met een gevoel van vertrouwdheid aanschouwt.

Soms, bijvoorbeeld wanneer je cijfers en tekenen van analfabetisme, van sociale achterstand, van domheid in deze regio ziet of wanneer een groot aantal kiesgerechtigden op de PVV of Forum voor Democratie stemt, dan is de neiging tot afkeer, tot vloeken, tot ontvluchten, groot, dan schaam je je dat je tot 'De Limburgers' gerekend wordt, dan wil je met alles wat met Limburg associeert niets te maken hebben. Maar op andere momenten, als je door het heuvelland wandelt of historische kunstschaten bezoekt of met aardige mensen praat die zich hier geworteld voelen, dan is er dat basaal gevoel van liefde, het voorrecht dat je deel mag uitmaken van zoveel moois. Dan denk je: zo'n plek zou er voor iedereen moeten zijn, óók voor vluchtelingen, of ze nu vanwege politieke of economische redenen komen. Zoals in het verleden mensen uit alle delen van Europa kwamen om hier te werken en een verrijking vormden. Limburg is het mooist als het zoals het heuvelland grenzeloos is.

In mijn roman 'Pleisterplaats Belleville' uit 2018 heb ik afscheid genomen van Limburg als plaats van handeling. Het boek speelt in Amsterdam, Parijs en Istanbul. De hoofdpersoon Paul Goedemond is een journalist die schrijft over de teloorgang van de vrijheid van meningsuiting, van mensenrechten. Het is een boek over de hartstochtelijke liefde tussen twee mannen, de bloedig neergeslagen opstand in 2013 op het Taksimplein in Istanbul en de laffe aanslag op Charlie Hebdo. Over hoop en tegenspoed en de plicht tot bescherming van menselijke waardigheid. Geen woord over Limburg dus, maar ik weet zeker dat de zachtheid van mijn vader en moeder, de klank van het Heëlesj plat in mijn gebruik van de Nederlandse taal doorklinkt.

Dat is niet anders in de roman met de voorlopige titel 'De zelfmoordbestanden' die nu bij de uitgever wacht op publicatie en waarin mijn fascinatie voor de grove en bandeloze openhartigheid van de huidige generaties Dikke IK-mensen, het openlijk schenden van privacy en de verlustiging die het bespioneren van anderen blijkbaar biedt, een thema is. Ook in de roman die ik voorlopig Berlijn Berlijn heb gedoopt, die ik met financiële ondersteuning van het Letterenfonds aan het schrijven ben, zal Limburg als literaire inspiratiebron in mijn taal een rol spelen.

Tot slot zou ik graag, als er nog tijd is, een citaat uit 'Bitterdagen' voorlezen, waarin de dualiteit die ik eerder beschreef zichtbaar is. Het gaat over het vreselijk lot van Marij en Heleen, twee vriendinnen van Jeanne, de grote liefde van hoofdpersoon Sjef Sonneschein.

Wie herinnert zich Marij en Heleen? Twee van Jeannes dierbaarste vriendinnen. Ze verdoodden op diezelfde, bittere weg. In de knop gebroken. Beiden werden zwanger van een Amerikaan, beiden gingen dood. De zonde werd met pek en zwavel uitgebrand. Treurig het lot van wie niet luisteren wil. Marij onderging een abortus en bleef erin. Zij werd liefdeloos begraven aan de koude kerkmuurkant. Geen denken aan bezoedeling van gewijde grond. Heleen dacht het wél te redden. Helaas.

'Er zit een Amerikaantje in je buik,' zong de straatjeugd treiterend. De pastoor sprak er schande van. Van die zwangerschap uiteraard.

'Hoe durf je te neuken zonder boterbriefje?'

Was het vreemd dat haar moeder, gebukt onder dat vreselijk Godsgebod, de baby uit haar armen roofde?

'Wat niet bestaat, kan je niet missen,' zei ze.

Ze wikkelde het pasgeboren kind in een deken en bracht het naar de Kleine Zusters van de Heilige Joseph. Daar verdween het in de grote kloostermuil. Heleen huilde hartverscheurend. Haar vader kon haar verdriet niet aanzien. Wezenloos, kletspratend bivakkeerde hij bij dolle Sjaak, een oude kameraad die café aan huis had.

Heleen was een mooie, warmbloedige meid, met grote, bruine ogen en een zinnelijke mond. Als ze lachte, begon alles om haar heen te stralen. Veel jongens droomden in die tijd van haar. Ze spon een web van natte lakens. Heleen zong pikante Franse liedjes en soms pakte ze vaders trekzak erbij en speelde een paar frivole klanken. De teksten had ze van een ongetrouwde tante die in de rosse buurt van Luik woonde.

Nadat haar kind was afgepakt, verstomde haar stem. Eten deed ze niet meer. Ze zat als een doodziek vogeltje in de hoek van de kamer, de armen om de opgetrokken knieën. Met haar moeder weigerde ze te praten.

Vijf dagen nadat haar hart was uitgerukt, werd ze in de kelder teruggevonden. Ze hing aan de haak waar normaal het wild verbloedde. Languit gestrekt, de armen slap, het hoofd gebogen. Zachtjes bungelde ze heen en weer.

'Sereen, bijna gelukkig zag ze eruit,' beweerde haar vader.

In werkelijkheid was haar gezicht boosaardig en asgrauw. Haar moeder durfde haar niet aan te raken. Ze liet het afleggen over aan een oudere zus die een dorp verderop woonde. Nooit meer sprak ze over haar. Tegen de buurvrouw beweerde ze dat ze nooit een dochter had gehad.